

ЯНКА ЮХНАВЕЦ

Янка ЮХНАВЕЦ, мабыць, самы загадкавы і таямнічы паэт беларускага замежжа. У эмігранцкім асяродку яго з павагай называюць мадэрным пісьменнікам, свядома ўкладваючы ў гэтае азначэнне сутнасцю характарыстыку яго твораў, практычна невядомай пакуль на Бацькаўшчыне.

З Янкам Юхнаўцом мяне пазнаёміў Язэп Зюлач у 1989 годзе. Я напісаў Янку Юхнаўцу ліст і атрымаў два зборнікі вершаў — «Шорах моўкнасьці» і «Каломбы». Лісты ў той час даходзілі да адрасатаў вельмі рэдка, часцей губляліся ў дарозе. З гэтае прычыны ліставанне не атрымалася. Хоць засталася вялікая цікавасць да самабытнага пісьменніка, воляй лёсу закінутага ў Амерыку. Летась, вандруючы па ЗША, напісаў сп. Юхнаўцу. У Штатах пошта працуе спраўна, і праз пару дзён я меў адказ на свой ліст. Дамовіліся аб сустрэчы, але абставіны не спрыялі гэтаму. Выручыў тэлефон. Сп. Юхнавец надзвычай цікавы суразмоўца. Ён ахвотна расказаў пра сябе, адказаў на мае пытанні.

— Нарадзіўся я ў 1921 годзе ў Докшыцкім раёне. Скончыў сярэднюю школу, хацеў быць доктарам, а давалося вывучаць юрыспрудэнцыю... Пра літаратуру тады не думаў. Пісьменнікам стаўся на эміграцыі. Самастойна студыяваў азіяцкую, заходне-еўрапейскую, амерыканскую літаратуру. Усе пісьменнікі — паследнікі Гамера. Але кожная эпоха дае іншыя формы і спосабы прыстасавання да цывілізацыі і культуры. Асэнсоўваючы здабыткі чалавецтва ў галіне літаратуры, я прыйшоў да ўласнага творчага метаду: асацыязму. Гэта асацыяцыя ўсіх літаратурных метадаў, школ і стыляў, якія існавалі дагэтуль...

— А хто Вашы папярэднікі ў беларускай літаратуры?

— Здаецца, няма. Можна, я першы. З беларускай паэзіі мяне найбольш уразілі вершы Уладзіміра Караткевіча. Шкадую, што вельмі позна пазнаёміўся з ім. Доўгі час я нічога не ведаў пра беларускую паэзію, заўсёды арыентаваўся на заходнюю літаратуру.

— А калі і як Вы пачалі пісаць самі?

— Першы свой твор напісаў у 1947 годзе ў лагеры, у Нямеччыне. Там я спаткаўся з Масеем Сяднёвым. Ён параіў мне аддаць паэму ў эмігранцкі часопіс «Шытышына».

— Як успрымаюць Вашу творчасць эмігранцкія паэты?

— Па-ўсякаму. Бачыць, я зусім не падобны на іх. Сяднёў, Арсеннева, Каваль, Зюлак — традыцыйныя паэты. Я пішу інакш. Мяне тут часта лаюць, што ў мяне няма патрыятычных вершаў. А для каго іх пісаць? Тут людзі свядомыя. А на бацькаўшчыне такім вершам усё роўна не дадуць ходу... Некаторым эмігрантам не падабаецца мова маіх вершаў. Маўляў, незразумелая. Але я на гэта не звяртаю ўвагі. Пісаў прыхаткамі, часта на дарозе на працу ці з працы. Працаваў я ў тэхнічных майстэрнях, пасля стаўся спецыялістам на кам'ютэрах. Я не думаю, што калісьці ўдасца надрукаваць сваю пісаніну.

Дзякуй Уладзіміру Пелясу. Ён мяне падтрымаў. Выдаў «Шорах моўкнасьці». І ўсе 500 асобнікаў разышліся. Пазней я выдаваў сам. На ксераксе. У 1982 — 1990 гг. выдаў тры зборнікі паэзіі, у мінулым годзе выйшла асобная зборка паэзіі «Дань ад майго часу». Туды ўвайшлі ранейшыя творы. Цяпер хачу апрацаваць прозу.

— Я не ведаў, што Вы пісалі прозу...

— Яна ў мяне пакуль не апрацаваная.

Надрукаваў пару нывэліў у «Сярэдніх думцы». Астатняе ў чарнавіках. Хачу надрыхтаваць да друку ўспаміны пра Менск у часе вайны. Матэрыял вельмі цікавы.

— Спадар Юхнавец, а што Вам бліжэй: паэзія, проза?

— А паміж прозай і паэзіяй няма ніякай розніцы!

— ?..

— Так. Я ніколі не трымаюся паэтычных канонаў, не падганяю змест пад форму. Заўсёды цягнуся да тэмы, а форма ствараецца сама. Аднаўляю рыфмаваную паэзію. Там няма свабоды...

— А як Вы ставіцеся да класічнага верша?

— Вельмі шаную. Але ў сваёй творчасці рэдка карыстаюся ім. Ён быў добры ў свой час, каб паказаць віртуознасць валодання словам... Але ж часы мяняюцца. Век класічнага верша мінуў...

— А ці ёсць перспектыва ў беларускага верша, беларускай паэзіі?

— Я спадзяюся на моладзь. Ёсць вельмі цікавыя паэты, якія пішуць па-новаму, пашыраюць магчымасць беларускага верша. Перспектыва — у іх. І ўвогуле паэзія сучасна маладосці. Мне 72 гады. А ў паэзіі я люблю быць маладым.

— Лексіка Вашых вершаў вельмі своеасаблівая, можна, нават часам незразумелая. Адкуль яна?

— З Беларусі. З Віцебшчыны. Я сам стварыў слоўнік беларускай мовы і карыстаюся ім. Я вельмі люблю дыялекты. У іх я знаходзіў сапраўды беларускія словы. Я імкнуся як мага больш беларусізаваць сваю паэзію, катэгарычна пазбягаю паланізмаў. Некаторыя словы ствараю сам.

— Амаль сорок гадоў Вы не мелі свайго чытача. Для каго ўвесь гэты час Вы пісалі свае творы?

— Я спадзяваўся, што ўсё, што я напісаў, дойдзе да Беларусі. У мяне няма нахабства пхнуцца туды самому, але я веру, што калісьці і мяне будуць чытаць на бацькаўшчыне...
...Перад самым ад'ездам з Амерыкі я атрымаў ад сп. Юхнаўца невялікі пачак. А ў ім — кароценькі ліст і трактат паэта аб творчасці, літаратуры... «Гэта не належыць да завочнага інтэрв'ю, — пісаў Я. Юхнавец. — Тут мае ранейшыя развагі і зацемкі». Мне падалося вартым пазнаёміць з ім беларускага чытача, які, спадзяюся, неўзабаве адкрые і асэнсуе для сябе яшчэ аднаго невядомага дасюль таленавітага паэта і філосафа Янку Юхнаўца.

Леанід ПРАНЧАК.

ДЗІКІ

(Колькі слоў з нагоды публікацыі «Зацемак» і вершаў Янкі Юхнаўца)

Пануючы моўны дыскурс — накіраваны, зачараваны кола. З яго не выскачыш... Толькі сабе на згубу.

Клод Леві-Строс казаў, што пісьменнасць — сродак знявольнення. Але хутчэй пісьмо само знявольнік. Згадаем Ралана Барта: «Мова — гэта не рэакцыянер і не прагрэсіст; мова — гэта звычайны фашыст, бо сутнасць фашызму не ў тым, каб забараняць, а ў тым, каб прынукаць гаварыць нешта.» («Лекцыя»).

І тае бяды, каб адно «нешта», гэта значыць — што заўгодна. Мова (практыка сацыякультурнага дыскурсу) і пісьмо (практыка мовы) прымушаюць чалавека гаварыць (а разам з тым мысліць і паводзіць сябе) адпаведна сваёй, глыбока ўтоенай ад нас, хэнці. Дыктат мовы над чалавекам, дыктат яе закону, унармаванага логікай структуры тэксту — татальны. Мы чым тое, што яна дазваляе нам чуць, мы бачым тое, што яна дазваляе нам бачыць, мы робім тое, што яна дазваляе нам рабіць.

Але ёсць вузкі пралаз, кінуўшыся куды (на злом галавы), можна трохі забыцца сам-насам, адхэкацца і паспрабаваць тое-сёе зрабіць, як табе самому жадаецца, у тых формах і рытмах, у якіх вызвалена з-пад задушлівага гнёту твая экзістэнцыя прасіцца. Гэты вузкі пралаз знаходзіцца на самым ускрайку літаратуры, у найбольш глухім, зарослым яе кутку і называецца — герметызм...

З-пад прыгнёту, хай сабе і пранумэраванай, але прасторай у корчу самазамкнёнасці, з адной задухі ў другую — і гэта

шлях волі!

На жаль, здаецца, так. Глухая герметычнасць — ці не адзіная магчымасць вызваліць горла з моцна сашчэпленых пальцаў уладна пануючага моўнага дыскурсу...

І таму рэдка хто адважыцца ступіць на гэты шлях. А той, хто адважваецца, выглядае ў пісьменнасці, як Дэрсу Узала ў горадзе. Дзіўны, дзікі, недарэчны. Бо дзейнічае не па Закону Тэксту, а як яму жадаецца, бачыцца, чуецца, у тым парадку, у той логіцы, якая начальніца адно яго духовай відушчы.

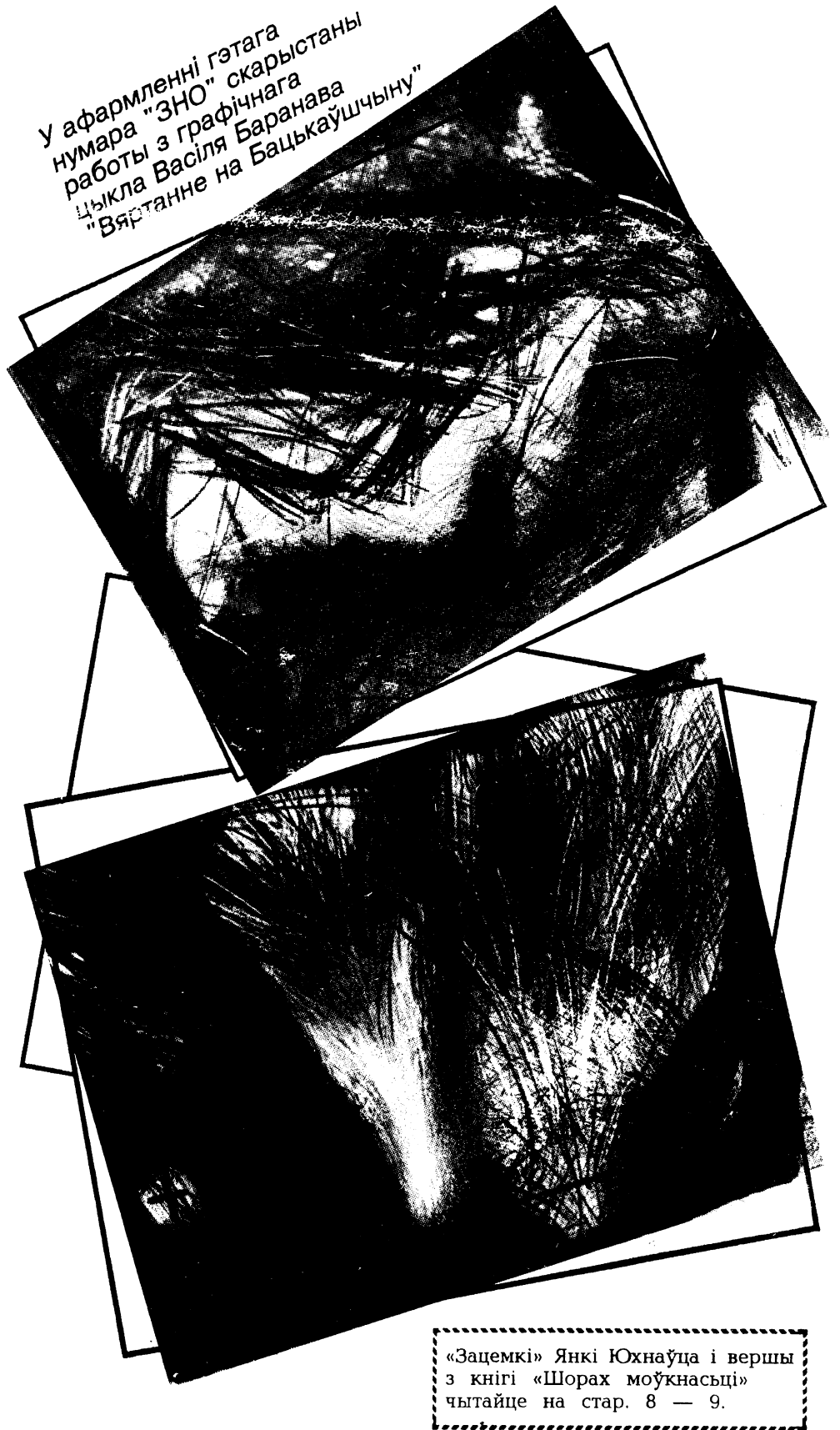
(Дарэчы, чаму гэта Янка Юхнавец параўнаўся з героем Уладзіміра Арсеньева? Можна праз асацыятыўны рад: Уладзімір Арсеньеў — Наталля Арсеннева — эміграцыя — Янка Юхнавец?)

Звычайна адважны і знікае ў сваёй дзічы-адзіноце («звяры-дзічыне»), у закраванай сваімі рэбрамі вольнай душы. Аднак жа гэта не фатальна, бо герметызм мае і жыццядайны патэнцыял...

У тым выпадку, калі здзейсненае ў ім — вартаснае і супадае з невыяўленым, схаваным і ад сябе ў «шорах моўкнасьці» некага іншага, ён (герметызм), хай і не адразу, хай спакваля, але адчыняецца для другога...

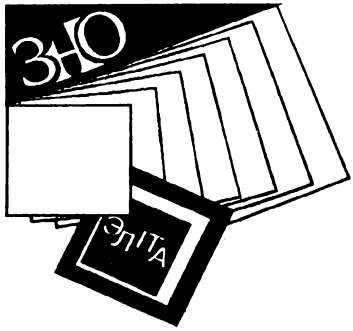
Творчасць Янкі Юхнаўца — вартасная, а значыць, і мае патэнцыял быць адчыненай для дыялога, нягледзячы на падвоеную апазіцыю — як да законаў тэксту на бацькаўшчыне, так і на эміграцыі.

В.А.

У афармленні гэтага нумара "ЗНО" скарыстаны работы з графічнага цыкла Васіля Баранова "Вяртанне на Бацькаўшчыну"

«Зацемкі» Янкі Юхнаўца і вершы з кнігі «Шорах моўкнасьці» чытайце на стар. 8 — 9.

До-рэ-мі-фа-соль-ля-сі-до. У гэтай звязцы сямі нот крыецца невычэрпанасць гукавых варыяцый, рытмаў. Ці ж не дастаткова іх, каб задаволіць прагу сучаснага мелама-на?

Катэгарычна — НЕ! Так заявіў восемдзсят гадоў таму Луджы Русола (1885 — 1947).

Ён паходзіў з музычнага сямейства, але не імкнуўся, як яго бацькі, атрымаць прафесійную адукацыю дзеля заробку і прэстыжнага жыцця. Прыехаўшы ў Мілан, ён адразу далучыўся да невялікага гурту мастакоў-футурыстаў і хутка прыдбаў вядомасць аднаго з самых эксцэнтрычных сярод іх. Без вагання ставіў подпісы пад скандальнымі творчымі маніфэстамі, без страху перад нядобразычлівай крытыкай і кансерватыўнай публікай удзельнічаў у першых футурыстычных выставах выяўленчага мастацтва. А ў 1913 годзе вырашыў уласнарач здзейсніць сапраўдны пераварот у галіне музыкі.

Тагачасныя музыканты-прафесіяналы больш за ўсё баяліся «сфальшывіць» у гармоніі, адчайна трымаліся традыцыйнага разумення чысціні гукаў. Луджы Русола дзёрзка пайшоў на парушэнне ўсіх канонаў. Ён ушчэнт пабурыў законы «музычнага сінтаксісу» і задэклараваў поўную свабоду ў яго «знішчэнні» дзеля ўзбагачэння музычнага гунту новымі крыніцамі інспірацыі. І гэтым паклаў экстрэ-не-

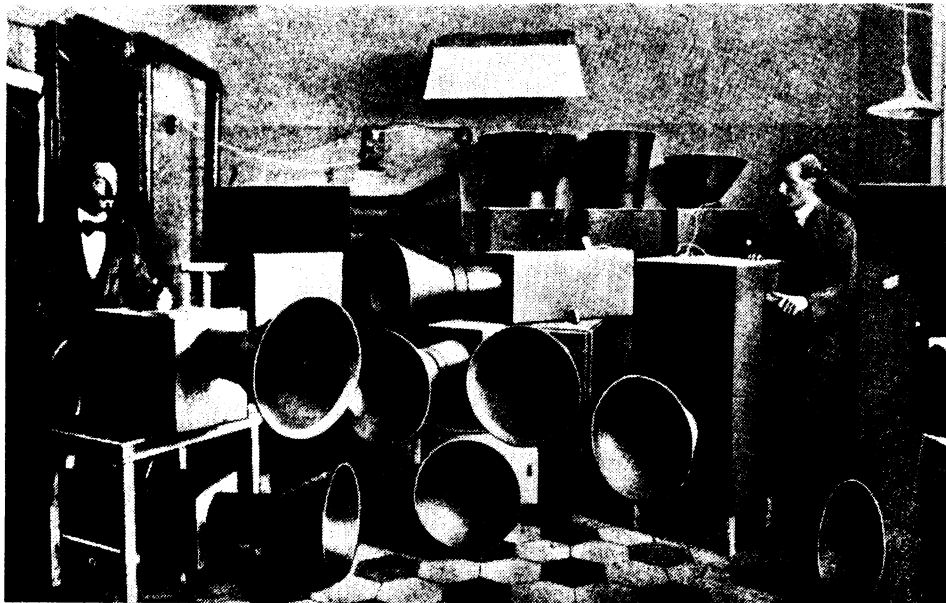
ардынарныя пачаткі сучаснай наватарскай музыкі.

Развіты ад натуры музычны слых Луджы Русола па-свойму ўражліва ўлоўліваў багацце таго, што раней ніколі не лучылася з музыкай — разнастайную прыроду шумоў, актывізаваную развіццём еўрапейскай цывілізацыі; і гэта падштурхнула яго да ідэі скарыстання шумоў у музычных мэтах.

Луджы Русола пачуў і ўсвядоміў самае сутнаснае з акустычнай характарыстыкі кожнага прадмета, з'явы, істоты. Усё мае свой кодавы ключ да гука-вобразнага адтварэння — гэта шум, які ўзнікае ад дотыку, штуршка, руху... Нават адвольнае насланне тых шумоў, што ўспрымае вуха, гучыць, як какафонія горада, фабрыкі, аэрадрома. А што можа атрымацца, калі іх свядома прылучыць да шумавой партытуры?

Каб адказаць на гэтае пытанне, Луджы Русола стварае яшчэ небы-

валы ў практыцы музыкаў інтанатар шумоў (па-італьянску — інтонамуроры). Інтанатар уяўляў сабой нешта накшталт набору розных памераў скрыняў з прымацаванымі да іх як бы грамафоннымі трубамі-конаўкамі. Шматлікімі рычагамі, ручкамі-круцёлкамі і іншымі прыстасаваннямі Луджы Русола інтэрпрэтаваў на сваім інтанатары розныя вядомыя і цалкам ні на што непадобныя шумы і ўтвараў з іх сваю экстравагантную рытмічнасць. Ён не без скандальнага поспеху выступаў на шматлікіх канцэртах у Італіі і за яе межамі. Сваім адкрыццём Луджы Русола па сутнасці ініцыяваў многія наступныя новаўвядзенні ў музыку, якая надалей ужо не збіралася адставаць ад тэхнічнага прагрэсу, аб чым сёння сведчаць электраінструменты, усялякія магчымыя сінтэзатары, узмацняльнікі.

Л.Русола (злева) са сваім асістэнтам Піаці выпрабавуюць інтанатар шумоў.

ШУМАФОНІЯ

Умбэрта Бачоні. «Карыкатура на Л. Русола», 1912 г.

Многае мадэрнізавалася, тэхнічна ўдасканалілася ў музычных інструментах параўнальна з пачаткам стагоддзя, а вось тэарэтычны маніфэст футурыста ад музыкі Луджы Русола («Мастацтва шумоў», 1913 г.) па-ранейшаму застаецца ў авангардзе на шляхах пошуку да свабоднага самавыяўлення ўсіх, хто не трымае руцны і мае намер «нарабіць шуму», і не толькі ў музыцы. Ягоны маніфэст і сёння выглядае так, як быццам толькі што напісаны для ўжытку нашае творчае грамады, дзе гараць пошукамі мадэрнізацыі, перамен і музыканты, і мастакі, і паэты. Таму бум-трах-бах-мяў-гаў-ах на ўсе лады. Хай шырацца шумы, уласцівыя працэсам наватарскіх пошукаў і эксперыментаў.

Яўген ШУНЕЙКА.

Луджы РУСОЛА

МАСТАЦТВА ШУМОЎ

/.../ Жыццё мінуўшчыны было цішынёй. Толькі ў дзевятнацятым стагоддзі, разам з вынаходніцтвам машын, нарадзіўся шум. Сёння шум трыумфуе і ўладна пануе над уражлівасцю людзей.

На працягу шматлікіх стагоддзяў жыц-

цё праходзіла ў цішы або сярод прыглушаных танацыяў. І найбольш чутныя шоргаты не былі ні інтэнсіўныя, ні доўгатрывалыя ці разнастайныя. Таму што за выключэннем рэдкіх землятрусаў, бураў, навалніцаў, лавінаў і вадаспадаў прырода маўчала.

На першай мастацкай выставе футурыстаў 30 красавіка 1911 года экспанавалася графічны твор Луджы Русола «Ф.Ніцшэ».

Гэтае панаванне цішыні было прычынай таму, што першыя тоны, якія чалавек здолеў вынайсці з выразанага чароту ці нацягнутага шнура, выклікалі ў яго здзіўленне, як вартая і годная захаплення з'ява. Першабытныя народы прыпісвалі гуку боскае паходжанне: ён тчыўся святым і скарыстоўваўся жрацамі, якія паслугаваліся ім для надання рытуалам найвялікшай таямнічасці. Так склалася разуменне гуку як асобнай з'явы, якая розніцца з жыццём і незалежная ад яго. З гуку паўстала музыка, утвараючы фантастычны свет, беззаганны і святы, які знаходзіцца па-за рэчаісным светам. Адсюль лёгка здагадацца, што падобнае абагульненне ўрэшце рэшт стрымлівала развіццё музыкі, якую тымчасам апырэдзілі іншыя накірункі творчасці /.../.

Сучасная музыка становіцца ўсё больш складанай. Шукаюцца такія супастаўленні гукаў, якія ўспрымаюцца вухам дысанансава, варожа і даўка, і музыка штуром бліжэй набліжаецца да гука-шумавой.

Гэтая эвалюцыя музычнай творчасці праходзіць паралельна з колькасным прыростам машын, якія скрозь удзельнічаюць у працы чалавека...

І не толькі ў тлумнай атмасферы вялікіх гарадоў, але таксама і на вёсцы, да ўчарашняга дня яшчэ цалкам спакойнай, машына здолела нарабіць такую колькасць разнастайных шумоў, што чысты гук, па характару свайму сціплы і манатонны, ужо не выклікае ніякіх эмоцыяў.

У мэтах абуджэння і бударажання нашай уражлівасці музыка, шукаючы значна больш багатай поліфаніі і значна большай разнастайнасці тэмбру і каларыту інструментаў, скарысталася складанымі вынікамі дысанансных акордаў, падрыхтоўваючы такім чынам нараджэнне музычнага шуму /.../.

Калі ідзем праз горад з вухам больш уважлівым, чым вока, з задавальненнем слухаем шум вады, паветра або газу, што засмоктваюцца металічнымі трубамаі, туркатуанне рухавікоў, якія дрыжаць і дыхаюць, як звыры, гудзенне вентылятараў, шыпенне прасаў, скрыгат механічных пілаў, стукат трамвайных вагонаў на шынах, свят пугі і шаласценне фіранак ці сцягоў /.../.

Такія вельмі разнародныя шумы маем

намер узаемна дапасавань і гарманічна ўпарадкавань. Дапасаванне шумоў зусім не азначае выключэння з іх нерэгулярнасці тактаў, інтэнсіўнасці і вібрацыі, яно проста надае акрэслены градус і тон наймацнейшым і дамінантным правам. Шум адрозніваецца ад гуку менавіта тым, што вібрацыі, якія яго выклікаюць, — як з погляду такта, так і моцы, — заблытаныя і неўнармаваныя. Кожны шум мае адзін тон, а часам нават акорд, які дамінуе ў агульным характары яго нерэгулярных вібрацыяў. Гэты дамінантны, характэрны тон дазваляе практычна адтварыць шум, выявіць у ім адзнакі не толькі аднаго адзінага тону, але таксама пэўнай яго разнастайнасці без шкоды для спецыфічнай асаблівасці, гэта значыць характэрнага для яго каларыту. Такім чынам, тыя шумы, якія можна атрымаць вярчэннем кола, могуць нам данесці ўвесь дыяпазон свайго гучання, у залежнасці ад футурыстычнай аркестроўкі, для якой шумы хутка будзем атрымліваць механічным шляхам:

1. гукі, грымоты, лопанні, шлёпанні, груканні, рыкі;
2. свісты, сыканні, сапенні;
3. шэпты, мармытанні, брэньканні, рэктанні, бульбатанні;
4. трэсканні, рыпенні, шаргатанні, скрэбанні, тупанні, трэнні;
5. шумы, якія ўзнікаюць пры стукаццёні аб жалеза, дрэва, скуру, камень, тэракоту і да т.п.;
6. галасы звяроў і людзей: заклікі, енкі, стогны, крыкі, завыванні, рагатанні, іржанні, галашэнні.

У гэтым пераліку пададзены асноўныя характэрныя шумы; усе іншыя ўтвараюцца толькі ад іх злучэння і камбінацыі. Рытмічныя рухі шумоў бясконцыя. І, падобна як у тоне, дамінуе тут адзін рытм, але вакол яго можна выразна чуць шматлікія варыяцыі.

Пераклад праз нямецкую мову Яўгена ШУНЕЙКІ.

Янка ЮХНАВЕЦ

ЗАЦЕМКІ*

Пра Беларускаю паэзію? А ня толькі...
Нашу літаратуру прышмякалі, асабліва пасля 2-й вайны, да паслухмянасці тэорыі Бялінскага і Чарнышэўскага. Усё мастацтва для народу. Перачытаем «Что делать?» Чарнышэўскага, і не спаткаецца там прызвычайны ўдзел службы народу (агульна); там мяшчанская апраўданасць... Там шмат, як неўроцік; не пазбягае сваіх пачуццяў, а хоча адчуваць іх як надаўжэй.

Для мяне самы кароткі, пракудны верш мусіць быць навэлай — лірычнай ці драматычнай і г.д. (пра гэта можна ўздольна пісаць, — не заўсёды ўдаецца мне...). Спадзёўныя або неспадзёўныя зрыфаваныя рытмам сказы не захопляюць. Часам уяўляю іх як славесны спорт (хоць і спорт таксама эстэтыка). Усякае мастацтва: імажынізм, футурызм, сымбалізм і г.д. заўсёды было для людзей, а ня дзічы-звера. Мы бачым ягоны ўплыў на жыццё...

Эстэтыка — расказ ці пра мінулае, ці пра сучаснае. Сучаснае — дэмаркацыйная лінія-доўж між мінулым і цяперашнім. Сучаснае — злосны звагот дэфініцыі мінулай эстэтыкі. Часам нахабна адмаўляе яе, бо сучасная філязофія (заходняя) у помач кляпоціцца пра канцэпты, пра экзистэнцыялізм, пра інстынкт праблемаў шырэйшай культуры праз прагматыку навукі, праз прыёмы, схаваныя ў мастацтве інтэграламі літаратуры і малюства, і г.д. Настойлівыя прадвеснікі ад усялякіх нацыяў імкнуцца ўсе гэтыя «хібы» зрабіць аксіёмамі.

Эстэтыка сучасная ў літаратуры — унятылівы расказ! Ахоплівае прычыны «чароўнасці» адпаведнай напактанаму моманту ўражання і адчування пластычнае праўды, якая задаволіць функцыю досведу жыцця. Усяк спраўляная асобамі па-свойму... Эстэтыка губляецца, дублюецца, дапаўняецца ў неспадзёўных «рэформах». Для некаторых функцыя праўды рэчаў ёсць абстрактная,

экспрэсіўная. Функцыя не заўсёды апыноўваецца ў праўдзе, пакуль чалавек жыве і хоча ўяўленнем ды патрэбай рацыяналізаваць яе ў штодзённасці.

Эстэтыка і логіка заўсёды ў разладзе — і гэта не пытанне, бо рацыяналізм расхадзіцца тлумачыць іх пазітыўна, а не адхінеш людзей думаць абстрактнай сапраўднасцю...

Якая дурная абнімка! Самгледым (блізу абмервання) абношваць сваё, роднае злінялым аршынам чужынцаў?.. Мы, славяне, у будучыні станемся ворагамі... Мы ўсё маем адсаблівацца адзін ад другога (культурай, цывілізацыяй), але не мусім забывацца на агрэсію, пагарду да нас ад Англа-Саксаў. Мы заўсёды іх білі. Для іх гэтая слабасць — прадугледжаны момант будучыні: адолець; а потым з мусульманамі справіцца лягчэй...

Мне патрапілася ўспомніць Гегеля, які казаў пра сусветны Дух і Абсалют. Здаецца, можа памылюся, ён казаў: — Універсальная духоўнасць ёсць кірунак выплумацэння фактаў і дзеянняў...

Але гэта ня важна. Я люблю Беларускі фальклёр.

Пасля вайны, 2-й, сустрэўся з творами Сартра. І не здзіўлюся, хто быў першым? Ён, ці нашыя казкі? Хоць бы адменны прыклад: звычайная казка пра «Ваўка і сабаку»... Гегеля забываюся. А Сартра трымаюся. Ён кантраст шмат якім іншым філязофам — ці сучасным, ці агоснім у XX стагоддзі. Ён дадатак Беларускага фальклёру.

А тымчасам люблю Ф. Ніцшэ. Ён шмат што скаардынаваў у філязофіі, у літаратурным ідэалізме. Можа, на ўсіх паўплываў эфектна-апраўдана. Ён сьведома зразумеў Дастаеўскага...

Вуснамі-словамі кідалі адгукі іхня ду-

шы, каб гэтак што ёсць — было, і будзе. Гэта самае велікомае ў невядомых тварцоў песень, напеваў, казак і нават сьпеўных п'есаў. Яны не выпадкова сустракалі слухачоў, а тыя, пачуўшы, раптам праймаліся быць сьведкамі... дзяржаўнага, гістарычнага жыцця краіны.

Аставалася надзённа-пачутае ад скараспеласці слоў. Яны немінуць ў часінах жыцця збуджалі думкі: — Беларусь! Мы — Беларусы!

Не сьмяхотна павучацца ад напаніўства!

Добра было, каб Беларускія паэты на Айчыне (эміграцыйных не беру ў разлік) зразумелі ідэалізм Ніцшэ, пэсымізм Сартра. У іх падходны эмпірызм нашай сучаснай Айчыне...

Ах, спынюся! Трактатаў не пішу. Я нікога не запрашаю з Беларускіх літаратараў пісаць рапартныя вершы з аналітычным ці з абстрактным, ці з экспрэсіянісцкім стымулам. Беларуска літаратура можа быць кантрастам-дыягназам для іншых літаратураў...

А вось тварцоў вялікай музыкі ў нас няма. Вольная, голая. Твораць вальсы... Пасля вайны чытаў у «Тайм», часопісу, Амерыканскі, із Шастаківічам; ён пахваліўся, што ён Беларус із Сібіру. У ягонай музыцы поўна Беларускіх момантаў. Ужо час прыняцца сваімі звычайнамі інтэлігентнасці, і боль міне ад супраціўных загадаў падганяцца. Дазволім сабе, а не камусьці.

Моўна-слоўную традыцыю не парушаю, хоць і ня ведаю добра Беларускі правапіс. Калі толькі ўдаецца, дазваляю сабе стварыць абстракт із слоў, якія будуць мець значэнне для людзей насіх, і яны, напэўна, створаць сувязь, прылучэнні, тое, што называем мовай Беларускай.

Мова наша багатая (мы не маем Акадэмічнага слоўніка)! Дазволім арыента-

вацца на мову ад народа свайго! Яна ўжо сталася гісторыяй, палітыкай, законам літаратурнай эстэтычнасці. Ня думаю, што гэта блага «гуляць» із роднымі словамі. Крыўдна, калі некаторыя паэты ці на Айчыне, ці тут на эміграцыі тыкаюць для рытму і рыфмаў-звагаў расейскі жаргон...

Сёння атрымаў газету «Бацькаўшчына». Там была надрукаваная рэцэнзія сп. Рамановіча (ён жа паэт Р. Крушына). Зусім не крыўдую, што яму не зразумелыя мае словы, і наваў мяне блізу дзікім шаманам; а пазней нейкі Бярозка (ён доктар медыцыны і хатні паэт, які любіць пісаць, як маці, — ягоная ці кагосьці, — прадзе воўну ці лён абтрэплены і беларускі селянін надалей арэ сваю ніву) прыклікаў Беларусаў пляваць на маю паэзію (дакладна). А крыху пазней прыслалі збор твораў «Ля чужых берагоў». Мяне не «ўпісали», бо, мабыць, «замадэрны». Пагарды няма — чытаю. Там поўна твораў Н. Арсеньневай.

Я насьледкак слаўнага М. Багдановіча! Калісьці, быў у 4 клясе (нацдэмаўшчына была ўсюды), купіў, ад бацькі грошы выпрасіў, зборнік «Вянок». Хаваў яго (пакуль пазней ня быў дома) разам з гісторыяй М. Гарэцкага і Эвангельлю, ад прадзеда, у падстрэшы хлява. Успамінаю паэтаў іншых, з часоў нацдэмаўшчыны. Божа ўпомач! Не памыліўся ісьці ў іхні сьлед, а, можа, не пайшоў! Шкадую, напаткаўся зь імі за мяжой... І навошта сваволіцца? На Айчыне я не займаўся літаратурай.

А надалей няма аніякіх друкаў з Айчыны (зьявіліся шмат пазней), толькі расейскай наразбор. Зноў чытаю ў ангельскай мове замежную літаратуру: мастацкая, палітычная і г.д. Дапоўніліся веды пра Бадлера (тэматыка) і нават пра Шэкспіра (яго не асудзіш!). З нямецкае камусьці цікаўлюся Шьылерам ды некаторымі нячутымі творами Гейне і прозай Цвейга ды

Флабэра... Нарэшце, у ЗША неспадзеўна натрапіў на Ээру Паўдна. Яго вінлі падчас вайны ўва ўсялякіх грахах, але час ад часу друкавалі (выбранае). Праз некалькі год «Запісы» пагадзіліся надрукаваць некалькі ягоных твораў у маім перакладзе.

* * *

Але прызнаюся. Адночы, дзесьці ў канчатку 1939 года (Заходняя Беларусь была прылучана да свае дзяржавы), напісаў самому сабе верш. Вось гэтую скамароку ўспомніў, а іншыя вершы (сучасныя) не жадаю памятаць... Таксама — задор! Калі памятаць ранейшыя творы (вершы), тады астануся ў будучыні нятворчым...

... я хачу быць у самім сабе... Я люблю, што люблю, калі толькі люблю! І гэта можа быць законам мастацкае літаратуры.

* * *

Куды дзявацца мне? Я тэмпераментны і не пагардны. Вось пішуць пра 2-ую вайну, а як быццам не было яе на Айчыне. «Аргументы», гэнэрацыя вартасцяў паказваюць, што яна абстрактная на Айчыне. Народ наш толькі сьледкаваў, абы паслядоўным быў, ад чыёсці думкі. Усе мы адно спекулярыяны. Шамякін (...) пра тое, што падчас 2-й вайны здарылася, а потым пра нічога пасьля вайны — трактары аруць зямлю. Загоскін пра напалывонаўскую вайну напісаў лепш. Мележ астаўся данай часу штодзённага распаду, хоць напісаў гістарычную (недакладную) кніжку

«Кірунак на Менск»**. А вось У.Караткевіч вялікі ў тэмах і вялікі ў Беларускай мове. А В.Быкаў? Мы можам хваставацца ў сусветнай літаратуры нашага часу «Мёртвым не баліць», а творы апошнія ня трэба было расьцягваць (яны драматычна арганізаваныя). Мог сказаць у каротка навіле, або некалькіх (у цыклях). Любімыя здарэньні, памятнае яму, мог перасказаць у адлегласці сымпаты ад здаронага, якое цяпер ідэалізуецца (маю на ўвазе ягоныя апошнія творы). Там няма пантагізму, падвоеннага дуалізма, на разлік што адбылося. Не разлічвае на здольнасць занятых сабе абаронцаў і Быкаў. Ня ведае, як абараніць іх. Апісаньні толькі...

А хто я? Эмігрант! Не апраўданьне! Уся эміграцыя галёкае: — Вызвалення! Вызвалення!.. А тымчасам, ад паволі цяжкое працы і прыстасаваньня зрабіліся мяшчанамі (нічога не перакладаюць з Беларускай літаратуры).

* * *

Не кажу пра літаратуру падчас нацдэмаўшчыны... Мусіць нехта зьвявіцца, зрунуць сучасную Беларускаю літаратуру. Змясьці з п'едысталью залежнасьці ад рускае літаратуры... Некаторыя людзі творчасці ад ненавістага страху (рэпрэсіі) карыстаюць свой талент для прыстасаваньня да жыцця. Якая дурная, суровая дылетаванасць асудзіць іх! Усё ў іхняй меры. Так-гэтак прыбліжаюцца пісаць пра «спазмы» на Беларусі...

* * *

Можа, ад знаёмства із Заходняй літаратурай, а таксама філязофіяй, я стаўся для эміграцыйнага друку «дзікім»...

Для мяне Беларускія казкі, народны фальклёр (спосаб іх казаньня) сталіся НАД УСІМ, чымсьці ёсць «кічлівая» (не заўсёды) Англасакская ды Тэўтонская «прелесть» літаратурная (і гэта, бадай, не нахабства). Цікава, што расейская, не наша, апэўна, пабосьцілася із Захадам!..

Я вучуся ў самога сябе. Можа, яно блаславае, але спадзяюся, паможа камусьці...

... Я імкнуўся да непрадбачанага, хоць крыху пакінуцца несхаваным у Айчынай літаратуры. «Дзікім» быць у думках і паэтычных формах (яны звычайныя) не адмаўляюся. Я сьведка «дзікае справяднасьці» ў сучаснасьці. Я разумею — я Беларусі! І гэта абсалют. Спадзеўлю быць часткай Беларускай мовы, ейнай сказацнасьці. Яна вялікая, чымсьці я.

* * *

Здарылася прачытаць у «Польмя» дзённік К.Чорнага.

Для нашай літаратуры было шмат «стравы» творчаму думанню на Айчыне. Іагацеюць неаджытыя «паніманіі» чалавечага існаваньня, яшчэ поўнасьцю «неіжытыя» ад суседзяў... Разьвіненне духовага жыцця нацыі (як страшна!) найлегчэй прыняць ад кагосьці (пад прымусам),

аджа як перацёрпіць, вынясе нацыянальная душа здольныя хітрасьці пануючых?

* * *

Я супаў із сваім часам. Калі не сказаць слова, тады будзе моўкнасьць. Поўнасьцю бяз сэнсу метафізічнай прапазьці лагічнага аналізу сучаснасьці. Ледзьве паўзці па сваёй зямлі жужаліцай, ледзьве інстынктам пазнаваць змест майго быцця... Карыстаю магчымасьць уступіць у сувязь творчага накіраваньня (лёсу). Мая творчасць, можа, той выпадак, калі ўласная індывідуальнасьць дамінуе нада мной. Я навучыўся ад мастацтва разумець сябе, а іншых — іхняй справа. Маёмаснае задавальненне, па-свойму, стварылася — неадступнае... І навошта пра гэта цьвярджу? Яно, мастацтва, для нашае цывілізацыі й культуры, і як ні бярэ яго акачальнымі рукамі, яно адпаведнасьць нашаму гістарычнаму часу Айчыны (сьмехатворная шчырасць ад сьвятога Яна!)...

... як дзіўна — абараняюся! Ды гэта ўрожная справядлівасьць чалавека! Я люблю тое, што люблю, калі толькі люблю!.. Разумна паводзіцца ў маладосці сталым чалавекам, а ў старасьці маладым!

* Назва рэдакцыі. Тэксты падаюцца ў скарачаным выглядзе

** «Мінскі напрамак».

Вобразы з утулаў акіяну — мушлі
(над імі дзень сьвяціўся
і вечар
ужо пакінуў іх)
хрусьнелі:

пад ступнямі нашымі,
у гэты быццам вокаміг
хваці плёскаты
мацнелі
скрушна.

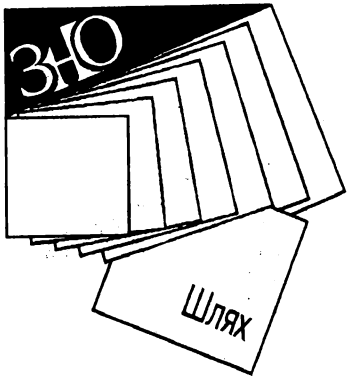
Ня позна ім ламаць уздоні!
Бы даланямі на узлонь далін
бераг уздымаць і пеніцца узроняй:
нятратай пырскаў з ухопінай жарсьцеін.

У перамозе ня помніць боль зямля!
— У парожніх мушлях мінулае жыцьцё —
дай слухаць ім яго ад хваляў, —
сказала, любая, ты мне.

І я
часіну наіканьня чаліў,
я-ж — натоўп, што любіць аж на дне
вышнечы пакорнікам
і не забывацца прысна
існасьць
няўторную:
— Сьмерць заўжды ратуюць і жыцьцё!

Клікаюць штодня званы маліцца.
Да прошы ходзіць багамольны.
У сьценях уздарожных ліпаў
адпачыць спыняецца
і думае, думае шмат пра Бога,
або нават пра нікога.
Спатканага выпадкам падарожнага
як радзімага, прывітае ветла,
а расстанецца, уздыхне, варожыць:
да мясьцін сьвятых шчэ цягнецца дарога.
І думае, думае ізноў пра Бога,
пра палахлівасьць жыцьця на сьвеце,
пра зломленыя ў калёсах спіцы,
і пра воблікам сьвятых укорнікаў,
успомніць: малітва слоў забыўся,
пакінуў дома
на паліцы.

1952 г.

Ці мусім мы шукаць свой шлях да сусветнай гісторыі, калі іншыя народы ўжо шукаюць выйсця з яе? На думку культуролагаў, Захад стаміўся жыць дзеля прагрэсу, прынамсі, прагрэсу ў нацыянальнай культуры. Гісторыя амаль «сканала» на звышцывілізаваным Захадзе — ці не таму яна мае цяпер уваскроснуць у абуджаных народах апошняй імперыі? На жаль, мы таксама стаміліся — ад палітыкі, але для культуры — і сваёй, і сусветнай — мы толькі яшчэ нараджаемся. Магчыма, не праз палітыку, а праз культуру можа цяпер паўстаць новая нацыя?

Няшмат хто з тутэйшага люду ведае зараз, ці то беларусы яны, ці яшчэ не. Дзе ж тая рыса, за якой пачынаецца нешта аўтэнтчнае і святое для нас, нешта такое, што будзем бараніць ад усялякай спакусы, усялякага гвалту, нават ад насмешлівага позірку з Усходу ці з Захаду? Дзяржаўная мяжа пакуль не стала гэткай рысаю. Дзе, у чым хаваецца сапраўдная радзіма для беларуса, сапраўдная Беларусь?

Пакуль што чужое беларусу даражэй і цікавей за ўласнае. «Іншы не горш за мяне», — ці не так мяркуе тутэйшы? «Я згодны жыць у тым выпадку, калі побач жывуць іншыя людзі і жывуць не горш за мяне». «Лепей жыць гасцем на гэтай зямлі, чымсьці гаспадаром».

Гумус (глеба), на якім мае ўзрасці «беларуская ідэя», — гістарычны альтруізм і этнічны канфармізм. Беларускасць мае быць працягам і пераадоленнем тутэйшасці.

Радзіма чалавека — там і ў тым, за што ён напалатове загінуць. Заўжды чалавек ахвяруе наперад уласным жыццём, а ўжо потым — сваёй сапраўднай радзімай.

Магчыма, лепш за ўсё гуртуе насельніцтва ў нацыю, выпрабуе каштоўнасці, піша законы — вайна.

Нацыянальная самасвядомасць непазбежна, да пэўнай ступені, мае быць агрэсіўнай. Беларусы дасюль не сталіся нацыяй менавіта таму, што былі занадта памяркоўнымі і спагадлівымі.

Каб стацца нацыяй, мусім усвядоміць суседзяў не ворагамі, але іншымі, нясвойскімі людзьмі. Дзяржаўная мяжа мусіць быць не люстэркам, а вакном у іншыя кштальты быцця, дзе жывуць нібыта гэтка ж людзі, але ўсё ж не «мы», а «яны».

На жаль, толькі небяспечнае асяроддзе дапамагае нам усвядоміць адзін аднаго братамі, дзецьмі агульнай маткі — зямлі ці культуры. Трэба адчуваць небяспеку, каб ведаць, да якой культуры ты прыналежыш.

Магчыма, вайна — добры сродак стварыць ці адрадіць нацыю, але ж тое, што на карысць нацыі, не заўсёды добра для чалавека. Каб адрадіць культуру й нацыю, мусім шукаць іншыя шляхі. Хаця, праўду кажучы, я не ведаю, ці можна заснаваць, стварыць, адрадіць што-небудзь без крыві й ахвяры. Кожнай культуры патрэб-

ныя шановныя продкі, што загінулі са зброяй у руках ці палымым словам на вуснах.

Для нацыянальнай самасвядомасці мір бывае больш небяспечны, чымсьці вайна. Бо вайна ёсць экзистэнцыйнай сітуацыяй, якая прымушае кожнага чалавека ўсвядоміць, разам з кім і супраць каго ён жыве.

Нацыю руйнуюць не ворагі, а хаўруснікі, старэйшыя браты. Бо не да ворагаў, а да саюзнікаў год ад году робімся мы ўсё больш

Юрась БАРЫСЕВІЧ

ПАМІЖ ГІСТОРЫЯЙ І ГЕАГРАФІЯЙ

(Самасвядомасць народа й творчасць)

падобнымі.

Але, магчыма, так яно й мае быць: супольнае прыдатней для жыцця й смерці, чым толькі сваё і больш нічыё.

Культура гіне, калі ўжо не лепш чалавека з іншымі людзьмі, а таксама — з цывілізацыяй і Богам (г.зн. з зямлёю й небам). Навошта яна, калі маюцца іншыя, больш зручныя сродкі гэтых сувязяў? Для тутэйшых зараз расейская мова — карацейшы, чым родная, шлях і да грошай, і да Бога. Але культура таксама гіне й тады, калі не звязвае чалавека з іншымі народамі, з іншымі культурамі. Таму што сам між сабою ніхто не захвае культуру — ні чалавек, а ні народ.

Культурныя запазычванні — асабліва прымусовыя — у мове, светапоглядзе, ладзе жыцця й г.д. ператвараюць народ у правінцыю іншых народаў. Правінцыял — усялякі, хто жыве пазней за каго-небудзь, хто жыве за шырокімі спінамі старэйшых братоў. Але ж і ў нас, верагодна, недзе ёсць малодшыя браты. Так яно й мае быць: усе мы — «заморскія трыторыі» адзін аднаго. Ва ўсялякага народа ёсць нешта лепшае, чым маем мы, але й у нас кожнаму народу ёсць, было ці будзе што запазычыць.

Пакуль што мы больш падобныя да іншых народаў, чым да саміх сябе. Мы болей жывём на ўскрайку Расіі, чым на Беларусі.

Набыць імя й кім-небудзь стацца можна толькі праз уласную (аўтэнтчную) творчасць. На маю думку, менавіта творчасць дазваляе людзям пазбыцца комплексу «адвечна малодшых» (а таксама стацца не кім-небудзь, а самімі сабой). Творчасць ёсць самастойным набыццём самасвядомасці, пошукам нейкіх «я» і «не-я», «мы» і «не-мы». Творчасць дапамагае чалавеку ці народу знайсці сябе ў адным і пазбыцца сябе ў іншым. Бо разам з вынайздзеным адказам заўсёды паўстае новая праблема, а самасвядомасць ізноў губляе дасканаласць. Дарэчы, нацыянальна свядомы чалавек не толькі шукае адказы на ўласныя праблемы ў народным вопыце, але гэтаксама шукае й пытанні, на якія здолеў бы адказаць толькі ўвесь народ, шукае праблему для ўсяго народа.

Творчасць ёсць пошукам сваёй сапраўднай радзімы. Мы не маем ні будучага, ні мінулага, пакуль нашая тутэйшасць не ператворыцца

ў беларускасць. Бо радзіма заўсёды — не толькі нашая маці (мінуўшына), але таксама й нашая дачка (будучыня). Каб займець радзіму, трэба дапамагчы ёй нарадзіцца. Хто ведае, што было напачатку: народ ці радзіма?

Народ, які ўжо не стварае, ці, лепш сказаць, ад імя й дзеля якога ніхто ўжо не стварае, — непазбежна знікае, асімілюецца, бо нельга спыніць развіццё астатняга чалавецтва, нельга спыніць гісторыю. Народ, які не аднаўляе

цы не толькі гісторыкаў, але таксама й футуролагаў (дзе ж яны?). Ці можам прапанаваць тутэйшым людзям у плане культуры нешта такое, чаго не могуць зараз даць ім, напрыклад, расейцы ці амерыканцы? Толькі тады нашая культура, дарэчы, зацікавіць бліжніх і далніх суседзяў.

Чалавек усвядомлівае сваю прыналежнасць да пэўнай культурнай традыцыі, калі лепш за сабою мінулае й будучыню, нашчадкаў і продкаў, калі стварае нешта новае ад імя тых, хто быў, і для тых, хто мае стацца беларусамі.

Тая культура будзе роднай чалавеку, якая будзе яго ратаваць часцей за астатнія. Культура адрадіцца ў той жа ступені, у якой мы з вамі здолеем нарадзіцца нанова праз яе. Ці адрадім мы мову, калі яна не адрадіць нас? Беларусь будзе жыць, пакуль будзе нараджаць і ратаваць хоць аднаго чалавека.

Каб займець будучыню, культура павінна быць не толькі інакшай, але й вышэйшай за іншыя. Усталёўваецца і пануе тая культура, да якой трэба дарасці. Чалавек, які далучыцца да яе, мусіць адчуць сябе разумнейшым, мацнейшым — г.зн. больш дарослым. Увогуле культура ёсць даросласцю.

Адзіны сродак выратаваць нацыянальную свядомасць без вайны — хоць у нечым пераўзыхілі суседзяў у культуры. Мусім пераадолець уласны правінцыялізм дзеля таго, каб зямля пачыналася не толькі з іншых, але таксама й з нас. Мы застаемся духоўнай правінцыяй суседніх народаў, пакуль знаходзім сябе ў іншай культуры часцей, чым ва ўласнай. Безумоўна, жыць толькі блізу сябе немагчыма, але ж хай, прынамсі, палова думак, школ, твораў мастацтва пакінем беларускімі й на Беларусі.

Нельга й замыкацца ў сабе. Вядома, што эканоміка набывае здаровы выгляд, калі працуе на экспарт: гэта прымушае вытвараць тавары міжнароднага ўзроўню якасці. «Культура толькі тады ў бяспецы, калі мае спажываць і нават твораць па-за сваёй этнічнай мяжой. Квітнее тая культура, якая з нацыянальнай здолее стацца інтэрнацыянальнай, — як амерыканская ў СССР, беларуская ў Вялікім Княстве.

Жыццяздольны нацыянальны дух мусіць не абмяжоўвацца толькі адным этнасам. Наш шлях (у будучыню) будзе нечага варты, калі ён будзе не толькі беларускім. Вышэйшага пункту свайго развіцця мы дасягнем толькі тады, калі дапаможам няхай аднаму яшчэ народу выйсці на свой шлях. Ды й ці можна выратаваць сябе, не ратуючы іншых?

Дарэчы, нашая будучыня — таксама замежжа для нас — не ў прасторы, а ў часе. Рабіць што-небудзь не для саміх сябе, рабіць на вываз — значыцца, працаваць не толькі для іншаземцаў, але, таксама, для іншчаснікаў — нашых нашчадкаў.

Каб выратаваць культуру, мусім шукаць выйсця беларускага шляху не ў мінулым, а ў будучыні. Больш карысна й важна плод (плён) прынесці, чымсьці карані свае адшукаць. У эсе пра Г.Уэлса расейскі пісьменнік Я.Замяцін выказаў слушную думку, што арыстакрат па крыві жадае, каб у яго было шмат знакамітых папярэднікаў, тым часам як арыстакрат па духу жадае быць першым...

Мы павінны шукаць сваё месца не ў прасторы, а ў часе.

Справа адраджэння патрэбныя пра-

